

ΑΘΗΝΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΟΓΔΩΔΗΚΟΣΤΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΕΜΜ. ΠΑΠΑΔΑΚΗ
1990 - 1992

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΑΝΕΚΔΟΤΑ «ΠΕΡΙ ΣΦΥΓΜΟΥ» ΚΕΙΜΕΝΑ ΕΚ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ ΚΩΔΙΚΩΝ ΤΟΥ 18ου ΚΑΙ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΟΣ

Τὰ κατωτέρω δημοσιευόμενα κείμενα ἐντάσσονται εἰς τὴν λαϊκὴν ἰατροσοφικὴν παράδοσιν, εἰδικώτερον δὲ εἰς τὸ περὶ σφυγμῶν τμήμα αὐτῆς¹, ἕπερ δύνανται, ἐπὶ τὸ ἀκριβέστερον, νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς σφυγμολογικὴν τμήμα. Εἰς τὴν ἴδιαν κατηγορίαν δυνατόν νὰ ὑπαχθῇ καὶ ἕτερα ἡμᾶς κείμενα, περιλαμβανόντων διηγήσεις περὶ τῶν εὐεργετικῶν ἀποτελεσμάτων διαγνώσεως τινος καὶ τῆς ἀντιστοίχου θεραπείας, αἵτινες διὰ τῆς παραδόσεως ἀποδίδονται εἰς τινὰ περίφημον μάγον ἢ ἱατρὸν. Πρόκειται περὶ κειμένων ἀπομακρυνομένων βεβαίως ἀπὸ τῆς προαναφερθείσης ἰατροσοφικῆς παραδόσεως κατὰ τὴν ὕψην τοῦ μύθου καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ, δυναμένων ἡμῶς νὰ συμπεριληφθοῦν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν σφυγμολογικῶν κειμένων, ἥτις μνημονεύεται ἀνωτέρω. Προέρχονται ἐκ χειρογράφων κωδίκων τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Σάμου, ἐπιδέχονται δὲ τὴν ἐξῆς ταξινόμησιν:

1. Ὁμάς ἰατροσοφικῶν κειμένων «περὶ σφυγμοῦ»: Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν χφ. 63 (161), φφ. 3^ν-3^ν καὶ 4^ν-4^ν. [Τρία κείμενα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον (φ. 3^ν) κολοβόν, τὸ δεύτερον (φφ. 3^ν-3^ν) πλήρες καὶ τὸ τρίτον (φφ. 4^ν-4^ν) ἀκέφαλον].

2. Ὁμάς παραμυθιακῶν διηγήσεων περὶ διαγνώσεως καὶ θεραπείας νόσου τινὸς διὰ τῆς μεθόδου τοῦ σφυγμοῦ: Ἱερὰ Μητρόπολις Σάμου χφ. 35, φφ. 5^ν-7^ν καὶ 7^ν-9^ν. [Δύο κείμενα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ δεύτερον φέρει χρονικὸν προσδιορισμὸν τῆς καταγραφῆς του (1856)].

1. Κ. Ἀμάντου, Ἱατροσοφικὸς κώδιξ, Ἀθηνᾶ 43, 1931, σσ. 148-170. Γ. Μέγα, Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, Ἐπετηρὶς Λαογραφικοῦ Ἀρχείου 2, 1941-42, σσ. 163-195. Δ. Β. Οικονομίδου, Δημόδης ἱατρικὴ ἐν Θράκῃ, Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ 16, 1951, σσ. 181-228. M. Bouteiller, Médecine populaire d'hier et d'aujourd'hui, Paris 1966. Δ. Λουκάτου, Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Λαογραφίαν, Ἀθηνᾶ 1978², σσ. 234-238, μετὰ πλουσίαις βιβλιογραφίαις.

Τὸ πρῶτον τῶν χειρογράφων, τῶν παρεχόντων τὰ ἐξεταζόμενα εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην κείμενα [Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν 63 (161)], προέρχεται ἐκ δωρεᾶς τοῦ Σαμίου Ἀρχιμανδρίτου Παρθενίου Ρωμαντζῆ, χρονολογεῖται δὲ ὑπὸ τοῦ Ν. Βέη¹ εἰς τὸν 18ον αἰῶνα. Πρόκειται περὶ χαρτίου κώδικος, διαστάσεων 0,16 × 0,22 μ., ὃν ὁ Π. Ρωμαντζῆς, μετὰ τῶν κωδικῶν 26, 57 καὶ 95 τοῦ ἰδίου Μουσείου, συναπεκόμισε κατὰ τὴν ἐκ Σάμου περιπετειώδη φυγὴν του² καὶ ἔστις βραδύτερον ἐδωρήθη ὑπὸ τοῦ Σαμίου κληρικοῦ εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μοσεῖον Ἀθηνῶν. Ὁ κώδιξ 63 (161) ἀποτελεῖται ἐξ ἑπτὰ φύλλων καὶ παρουσιάζει, κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Ν. Βέη, ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον διὰ τοὺς μελετητὰς τῆς ἐλληνικῆς λαογραφίας³.

Τὸ δευτέρον χειρόγραφον [Ἱερᾶς Μητροπόλεως Σάμου 35] χρονολογεῖται κατὰ προσέγγισιν εἰς τὸ α' ἡμισυ τοῦ 19ου αἰῶνος, ἔχει δὲ περιγραφή ὑπὸ τοῦ Ἰω. Ἀναστασίου, εἰς τὸν ὑπ' αὐτοῦ συνταχθέντα κατάλογον τῶν χειρογράφων κωδικῶν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Σάμου⁴. Πρόκειται περὶ συμμεικτοῦ κώδικος, παρουσιάζοντος ἐπίσης λαογραφικὸν ἐνδιαφέρον. Ἐκ τῶν κατωτέρω δύο δημοσιευμένων κειμένων τοῦ κώδικος τούτου, τὸ πρῶτον φέρει τὴν ἐπιγραφὴν «ἐν ἄκουσμα περὶ σφυγμῶν» (φ. 5^v), μὴ παρεχομένων περαιτέρω στοιχείων. Ὁμοιότητες τοῦ γραφικοῦ χαρακτήρος, τῆς χρησιμοποιηθείσης μελάνης καὶ τοῦ περιεχομένου, ὑποδεικνύουν συνάφειαν τοῦ πρώτου πρὸς τὸ δεύτερον κείμενον τοῦ αὐτοῦ κώδικος, τὸ ὁποῖον φέρει τὴν ἐπιγραφὴν «1856 Μαΐου 1. Ἐτερον ἀπὸ τὸν ἴδιον ἄκουσμα τὴν ἴδιαν ἡμέραν» (φ. 7^v). Ἡ διατύπωσις τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἀπ' ἐνὸς μὲν συμβάλλει εἰς τὸν χρονολογικὸν προσδιορισμὸν τῆς καταγραφῆς τῶν δύο κειμένων κατὰ τὴν 1ην Μαΐου τοῦ 1856 ἐκ στόματός τοῦ ἰδίου ἀφηγητοῦ, καὶ ἀπ' ἐτέ-

1. Ν. Βέη, Κατάλογος τῶν χειρογράφων κωδικῶν τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας Ἀθηνῶν, Δελτίον Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 6, 1906, σσ. 102-103. Πρβλ. Μαν. Βουρλιώτου, Ἀρχεακὰ τῆς Σάμου 2, Σαμιακὴ Ἐπιθεώρησις 37-38, 1989, σσ. 74-75.

2. Ἐμμ. Κρητικίδου, Περὶβάσις εἰς τὰς Μονὰς καὶ Μετόχια τῆς Σάμου, Ἐρμούπολις 1873, σ. 74. Περὶ τῆς Μονῆς βλ. Παντ. Μπαρδάκου (Μητροπολίτου Σάμου καὶ Ἰκαρίας), Τὸ Μοναστήρι τοῦ Μεγάλου Σταυροῦ τῆς Σάμου, Σάμος (ἄ.ἔ.), σ. 1 κἑξ.

3. Ν. Βέη, ἔνθ' ἄνωτ., σσ. 102-103.

4. Ἰω. Ἀναστασίου, Κατάλογος χειρογράφων κωδικῶν Ἱερᾶς Μητροπόλεως Σάμου, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 28. Περὶ τῶν παρμακῶν χειρογράφων καὶ τῆς σχετικῆς ἐρεύνης βλ. Μ. Γ. Βαρβούνη, Μουσικὰ χειρόγραφα Ἱεροῦ Ναοῦ Ἀγ. Νικολάου Σάμου, Ἀθήνα 1989, σ. 11, σημ. 1, 5.

ρου σημαίνει, ένεκα τής χρησιμοποίησεως καί τοῦ ὄρου ἀκούσματα, ὅτι πρόκειται περὶ καταγραφῶν κειμένων διασωθέντων εἰς τὴν προφορικὴν στοματικὴν παράδοσιν. Ἐκ στοιχείων δὲ παρεχομένων εἰς τὰς ἐπιγραφὰς κειμένων καταγεγραμμένων ἐν τοῖς ὑπολοίποις φύλλοις τοῦ αὐτοῦ κώδικος, ἅτινα ἐπιφυλασσόμεθα ὅπως ἀλλαχοῦ δημοσιεύσωμεν, συμπεραίνεται ὅτι ἡ καταγραφή ἔλαβε χώραν εἰς τὴν κωμόπολιν τῶν Μυτιληνῶν, εὑρισκομένην κατὰ τὸ κεντρικὸν μέρος τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τῆς νήσου Σάμου.

Ἐξ ἄλλων καὶ ὁ πρῶτος κώδιξ [Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν 63 (161)] ἐκ τῆς ἰδίας περιοχῆς προέρχεται, δεδομένου ὅτι ὁ μὲν Π. Ρωμαντζῆς κατήγετο ἐκ τοῦ πλησιωχοῦρου τῶν Μυτιληνῶν χωρίου Χώρα τῆς Σάμου, ἡ δὲ Μονὴ τῆς μετανοίας του, ἡ Μονὴ Τιμίου Σταυροῦ, ἐνθα αὐτὸς ἐμόναζε μέχρι τῆς ἀπὸ τῆς νήσου φυγῆς του, εὑρίσκεται πλησίον καὶ τῶν δύο τούτων οἰκισμῶν, κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τῆς Σάμου, ὅπερ γεωγραφικῶς διακρίνεται τοῦ δυτικοῦ¹.

Ἀκολουθῶς δημοσιεύονται τὰ ἐν λόγῳ κείμενα, διατηρουμένων γλωσσικῶν καὶ ὀρθογραφικῶν ἰδιομορφιῶν καὶ τῶν σχετικῶν σχολίων ἐπιτασσομένων:

Βυζαντινὸν Μωσαϊκὸν Ἀθηνῶν χρ. 63 (161)

φ. 3^ρ

Ἀριθμὸς 402: Σφυγμὸς

Ὁ σφυγμὸς, ἅστις εἶναι τὸ ἐπιμήδιον τῶν λατρῶν, ἢ τὸ ἐφοῦδ αὐτῶν — τὸ ἐφοῦδ ἦτον ἓνα ἐγκόλιον τῶν Ἰουδαίων Ἀρχιερέων, εἰς τὸ ὁποῖον αὐτοὶ βλέποντες (...) ²—, εἶναι ἐν μέσῳ πρὸς
 5 χειρῶν, τὸ ὁποῖον ἔλκει πρὸς ἀγάπην, καὶ συνδέει τοὺς λατροὺς μὲ τὴν φιλίαν τῶν ἀνθρώπων. Σφυγμὸς λέγεται ἀπὸ τοῦ σφίγγειν καὶ κτυπᾶν τὸ αἷμα εἰς τὰς ἀρτηρίας τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων. Ὁ σφυγμὸς οὗτος δὲν εἶναι ἄλλος παρὰ μίαν κίνησιν καὶ ἓνας παλμὸς τῆς καρδίας: ἦτοι τὸ συνεχὲς κτύπημα αὐτῆς, καὶ
 10 τῶν ἀρτηριῶν τὸ ὁποῖον γίνεταί ἐπαισθητὸν συνεχῶς εἰς διάφορα μέρη τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος καὶ ἐξαιρέτως κατὰ τὸν καρπὸν [τῆς] χειρὸς ὑστάκις συσταθῆ ἢ καρδία, καὶ κτυπήσει,

1. Ν. Δημητρίου, Γεωγραφία τῆς Σάμου, Σάμος 1978, σσ. 1 κέξ. Μαν. Βουρλιώτου, Ἰωάννη Λεκάτη Συνοπτικὴ περιγραφή τῆς νήσου Σάμου, Σαμιακὴ Ἐπιθεώρηση 37-38, 1989, σσ. 17-32.

2. Περὶ τοῦ ἀεφώδου, ἐξαρτήματος τῆς στολῆς τοῦ Ἰουδαίου ἀρχιερέως βλ. Ἡλ. Οἰκονόμου, Παραδόσεις ἀρχαιολογίας τῆς Παλαιστίνης καὶ βιβλικῆς Θεσμολογίας, Ἀθήνα 1984, σσ. 366-367.

[ρί]φασα μείγμα πρὸς τὰ ἔξω αὐτῆς τοσάκις καὶ [ὁ σ]φυγμὸς τοῦ ἀνθρώπου ὀγκώνεται, καὶ κτυπῆ, ὁ σφυγμὸς τοῦ ὑγινοῦς ἀνθρώπου καὶ τελείου ἀνδρὸς, ὡς ἐπὶ πλεῖστον, κτυπῆ ἑβδομήκοντα 15 δύο εἰς ἓν λεπτὸν πρῶτον τῆς ὥρας, τῶν δὲ παιδαρίων ἐπέκεινα τῶν ἑβδομήκοντα, τῶν ἀρρώστων ὅμως πολλὰ περισσότερον, ἢ ὀλιγότερον, κατὰ τὰς περιστάσεις τοῦ πάθους τῶν.

φ. 3^ρ Ἀριθμὸς 403 : Σφυγμὸς

20 Ἄν ὁ σφυγμὸς εἰς ἓν λεπτὸν πρῶτον τῆς ὥρ[ας] κτυπήσῃ περισσότερον τῶν ἑβδομήκοντα [δύο], δηλ(αδ)ῆ ἕως ὀγδοήκοντα ἢ ἐνετήκοντα, ἢ ἑκατὸν καὶ ἐπέκεινα, τότε δηλοῖ στενοχωρίαν τῆς καρδίας, ταραχὴν τοῦ αἵματος. Ἐξαιρωτίας δέ, ἂν ὁ σφυγμὸς κτυπήσῃ ὀλιγότερον τῶν ἑβδομήκοντα δύο δηλοῖ ἔξ(...).

φ. 4^ρ (...) μέρους, φαίνεται, ὅτι ἡ ἀρτηρία (ἕως) νὰ τελειώσῃ τὴν διαστολὴν τῆς σηκῶνε[ται] ταχέως, τὸ ὑποῖον αἰσθάνεται ὡς ἓν κτύπημα· εἰς τοῦτο λέγει καὶ ὁ Ἰπποκράτης ὅτι αἰεὶ τὸν δυνατὸν σφυγμὸν τὸν γινόμενον εἰς τὴν πλῆγάν, συμβαίνει αἰμορραγίαν Ἄφορ. Τνζ'. Ἀδύναμος δὲ πάλιν λέγεται ἴταν, κτυπῆ μὲν τακτικῶς, 30 πλὴν ὀλίγον. Καταλαμβάνεται ὑπὸ τῆς χειρὸς, εἰς τοιοῦτοι σφυγμοὶ παρασταίνονται, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εἰς τοὺς καχεκτικούς καὶ εἰς τοὺς πάσχοντας ὑπὸ πάθῃ ἀσθενηκῆς διαθέσεως. Σκωλικοειδῆς σφυγμὸς λέγεται ἴταν μόλις (...). Ὁ σφυγμὸς πρέπει νὰ λογαριάζεται ἀνάλογος κατὰ τὴν ἡλικίαν τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ 35 τὸν καιρὸν, κατὰ τὴν κρίσιν καὶ γένος τοῦ ἵπποκειμένου, κατὰ τὸν θπνον ἢ ἀππλιαν, κατὰ τὸ φαιγητὸν ἢ πιωτὸν, κατὰ τὴν χόινευσιν

φ. 5^ρ ἢ κίνησιν καὶ πόνους τοῦ πάθους τοῦ πάσχοντος καὶ κατὰ πάθος τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἔλθῃ τε (...) [τῆς] χειρὸς μὲ μίαν κίνησιν συνεχῆ μὲν πλὴν (...) δυνατὸν. Οὗτος ὁ σφυγμὸς συμβαίνει εἰς τοὺς δυσ- 40 τυχεῖς ἐγγὺς τοῦ θανάτου.

Ἱερὰ Μητρόπολις Σάμου, χφ. 35

φ. 5^ν Ἐν ἄκουσμα περὶ σφυγμῶν

Εἰς ἓν μέρος τῆς Εὐρώπης ἦτον τις ἰατρὸς περίφημος ὡς πρὸς τὸν σφυγμὸν. Ἐτυχεν εἰς ἑνὸς ἀρχοντος θυγατέρα, περιεργὸν συμβεβηκός· ἐπειδὴ ἤρχισεν ἡ νέα νὰ ἀδυνατῆ βαθυρόν, ὡς νὰ

- 5 ἔπασχεν φθίσιν πολλοὶ ἰατροὶ τὴν ἐπισκέφθησαν, κ(αι) εἰς πολλὴν καιρὸν, ἀλλὰ κανεὶς δὲν ἐγνώρισεν τὸ πάθος. Ὅτε ἐπροσκάλεσαν κ(αι) τὸν περίφημον. Ἐλθὼν δὲ ἔδωσαν ὅλοι τὴν περιέργειάν των πρὸς αὐτόν. Αὐτὸς δὲ ἐξετάσας ὅλους τοὺς πρὸ αὐτοῦ ἰατροὺς
- φ. 6^τ τί ἰδέαν εἶχαν καθείς, ἔπειτα ἔλαβε τὸ χέρι τῆς ἀσθενούσης
- 10 κ(αι) ἐκράτησεν ὀλίγον, ἀλλὰ δὲν εἶπεν τιποτες. Εἶπεν μόνον ὅτι θέλει νὰ τὴν ἐπισκέπτεται πολλάκις. Ἀπὸ τὰς πολλὰς ἐπισκέψεις ὅπου ἔκαμε ἄλλοτε ἐπρόλεγε διὰ νὰ ἐξέλθουν ὅλοι τῆς οἰκίας διὰ νὰ εἶναι ἡσυχον τὸ πνεῦμα τῆς ἀσθενούσης, κ(αι) ἄλλοτε ὅπως εὐρίσκατο. Ὅθεν λέγει ὅτι θὰ ἐπιχειρισθῶ διὰ νὰ θεραπεύσω ἀλλὰ
- 15 ὅ,τι κ(αι) ἂν σᾶς εἰπῶ θέλω νὰ γίνεταί. Καὶ τὸν ὁπασχέθησαν διὰ τοῦς εἶπε νὰ ἔρχονται νὰ κἀνον ἐπίσκεψιν ὅλοι οἱ νέοι τῆς πόλεως, κ(αι) νὰ τῆς λέγουν «—Χαιρώμεθα ὅτι ἦτο καλὸς ἰατρός διὰ σᾶς, νὰ σᾶς θεραπεύσει», χωρὶς ὅμως νὰ λείρη ὁ ἰατρός, κ(αι) νὰ βλέπει τὸ πρόσωπον τῆς νέας, ὅταν τῆς παρουσιάζονται
- 20 οἱ νέοι. Ἠρχισαν λοιπὸν νὰ τὴν ἐπισκέπτονται κ(αι) νὰ τὴν λέγουν ὅτι «—Χαιρώμεθα ὅτι ἐπετύχατε ἰατρὸν καλόν, κ(αι) θὰ λάβετε τὴν ὑγείαν σας». Ἀπέρασαν λοιπὸν οἱ νέοι νὰ τὴν ἐπισκέπτονται χωρὶς νὰ φανῆ εἰς τὸ πρόσωπον τῆς νέας ὥστε ὀλίγον ἔμειναν. Περὶ τὸ τέλος δὲ, ἦλθον ἕως δέκα ὁμοῦ. Ὡς εἶδεν λοιπὸν κ(αι)
- 25 ἐπαρουσιάσθησαν ἔλαβεν τὸ πρόσωπόν της μεταβολὰς πολλὰς, κ(αι) ὡς νὰ ἐταράχθη. Ὁ ἰατρός δὲ ὡς εἶδεν τὸ τοιοῦτον τὸ ὅποιον δι' αὐτὸ ἐπρόσεχε, διέταξε νὰ μείνουν αὐτοὶ πολλὴν ὥραν
- φ. 6^ν εἰς τὴν κάμαραν ὅπου εὐρίσκατο ἡ νέα, διὸ ἐβλεπεν ὁ ἰατρός εἰς ὅλον τὸ διάστημα τῆς διαμονῆς των τί πρόσωπον νὰ ἰδῆ ὅτι ἦτο
- 30 τεταγμένον. Λαμβάνει τὸ χέρι τῆς νέας κ(αι) βλέπει τὸν σφυγμόν. Ἐπειτα διέταξεν νὰ ἀπεράσουν εἰς ἄλλο μέρος ὥστε νὰ μὴν τοὺς βλέπει. Κ(αι) πάλιν, εἰς τὸ διάστημα ἐκεῖνο τῆς ἀναχωρήσεώς των ἡσύχασεν κ(αι) δὲν ἐφαίνετο κανὲν σημεῖον εἰς τὸ πρόσωπόν της. Ἐπειτα διέταξε νὰ ἔρχονται ἕνας ἕνας νὰ τὴν ἐπεύχονται τὴν
- 35 ἀνάρρωσίν της. Περὶ δὲ τὸ τέλος τῆς ἀναχωρήσεώς των ὡς ἐμβῆκε μέσα ἕνας νέος, βλέπει πάλιν τὰ προειρημμένα συμπτώματα. Ὁ δὲ ἰατρός διέταξεν διὰ νὰ τοὺς ἐπαναφέρουν ὄσους ἦτο ἐξαρχῆς οἱ συνοδεύοντες αὐτόν κ(αι) νὰ τοὺς δώσουν γλυκόν κ(αι) ἄλλα διὰ νὰ μείνουν ὥραν πολλὴν ἐντὸς τῆς οἰκίας ὅπου εὐρίσκατο ἡ νέα,
- 40 ὅπου πάντοτε τὰ αὐτὰ σημεῖα ἐβλεπεν ὁ ἰατρός. Ἐπειτα μετ' τρο-
- φ. 7^τ πον πλησιάσας πρὸς τὸν νέον ὁ ἰατρός τὸν εἶπεν ὅτι ἐπεθύμη νὰ ἔρχεται κάθε ἡμέραν κ(αι) ὅτι τὸν γνωρίζει κ(αι) εἶναι φίλος του,

ὄθεν ὑποχρεώθη νὰ ἐρχεται κάθε ἡμέραν κ(αι) νὰ μένει πολλήν
 ὥραν νὰ τὸν βλέπει ἢ νέα. *Ὄθεν ἀρχισεν νὰ ἀναλαμβάνη τὰς δυ-
 45 νάμεις της βαθμηδόν, ὥστε ἀπεκατεστάθη <ἦ> ὑγεί[α] [τ]ης εἰς
 ὄλλγον καιρὸν, χωρὶς] νὰ δώσῃ κανέν[α] ἰατρικὸν ὁ ἰατρὸς εἰς
 τὴν ἀσθενοῦσαν, διότι τὰ ἰατρικὰ τοῦ πάθους της τὰ εἶχεν βέβαια
 ὁ νέος ὁ ἐρωμένος τῆς νέας. *Ἀφοῦ δὲ εἶδαν κ(αι) ὁ πατήρ κ(αι) ἡ
 μήτηρ της ὅτι εἶναι ὑγιής, μίαν ἡμέραν λέγει ὁ ἰατρὸς πρὸς αὐτοὺς
 50 «—Σὺς ἐρωτῶ νὰ μὲ εἰπῆτε εἶναι ὑγιής ἡ θυγάτηρ σας;». *Ἀπε-
 κρήθησαν ὅτι εἶναι. «—Εὐχαριστήσατε νὰ δώσατε τί, διότι ἐγὼ
 ἔφερα αὐτὴν εἰς τὴν ὑγείαν;» «—Μάλιστα, ὅ,τι μῦς ζητήσαμε».
 *Ὁ δὲ λέγει «—Λιὰ πληρωμὴν μου θέλω νὰ σὺς εἰπῶ ὅτι ἂν θέλετε
 νὰ ἔχετε τὴν θυγατέραν ζῶσαν, νὰ τὴν συζεύξετε μὲ τὸν νέον ὅποῦ
 55 εἶπον ἵνα συχράξῃ εἰς τὴν οἰκίαν σας, ὡςτις κ(αι) εἶπες τότε δὲν
 λείπει, διότι αὐτὴ τὸν ἐρωτεύθη. Κ(αι) ἂνεν τοῦτου τὴν χάνετε
 κ(αι) ἂν πράξετε τοῦτο πληροῦντε κ(αι) ἐμὲ ἔχετε κ(αι) τὴν
 θυγατέραν σας». *Ἦσαν δὲ ὁ νέος ὄχι ἀπὸ μεγάλην γενεάν.

φ. 7^ν 1856 Μαΐου 1 ἕτερον ἀπὸ τὸν ἴδιον ἄκουσμα τὴν ἴδιαν ἡμέραν.

60 Εἰς ἓν μέρος τῆς Εὐρώπης ἦτο ἓν μοναστήριον εἰς τὸ ὅποῖον
 ἦτο νόμος τοιοῦτος ὅτι ἂν ἐμβιαινε μέσα γυνὴ νὰ καλεται ὁμοῦ
 μὲ τοὺς καλογήρους. Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐδημηεῖτο τις
 ἰατρὸς ὅτι ἀπὸ τὸν σφουγγὸν ἐγνώριζεν ὅλα τὰ πάθη. *Ὁ βασι-
 λεὺς τῆς ἐπικρατείας ἐκείνης ἠθέλησεν νὰ βεβαιωθῇ ἂν εἶναι
 65 τοιοῦτος ὁ ἰατρὸς. Μίαν ἡμέραν ἐρχεται πρὸς τὸν ἠγούμενον|

φ. 8^ν τοῦ μοναστηρίου ὁ βασιλεὺς κ(αι) λέγει του «—Θέλω διὰ νὰ
 δοκιμάσω τὸν ἰατρὸν ἂν εἶναι καθὼς τὸν ἐδημησῶν, ἀλλὰ μὲ τὸν
 τρόπον ὅποῦ θὰ σὲ εἰπῶ, νὰ φυλαχθῇ πολὺ μυστικῶν. Νὰ φέρῃς
 μίαν γυναῖκαν ἔγγυον, νὰ τὴν ἐνδύσεις καλογερικὰ φορέματα,

70 νὰ τὴν σκεπάσῃς ὅλην κ(αι) νὰ μὴν φαίνεται ἄλλο μόνον τὸ χέρι.
 Νὰ προσκαλέσῃς τοὺς ἰατροὺς διὰ νὰ τὴν ἐπισκεφθοῦν κ(αι)
 ὅτι ἂν λέγονν περὶ ἀσθενειῶν νὰ σημειώνεται κ(αι) νὰ τὸ διεν-
 θῆναι εἰς ἐμὲ χωρὶς νὰ ἠξεύρη κανεὶς τί γίνεται. Αἱ σημειώσεις
 νὰ γίνονται ἀπὸ κάθε ἰατρὸν ὅποῦ κίμνει τὴν ἐπίσκεψιν. Ἰδιο-
 75 χείρως μὲ ἡμερομηνίαν κ(αι) μὲ τὸ ὄνομα τοῦ κάθε ἰατροῦ».

*Ἀμα ἔλαβεν τοιαύτην διαταγὴν ὁ ἠγούμενος διὰ νουθεσίας, χωρὶς
 φ. 8^ν νὰ γνωρίσῃ κανεὶς τίποτε, ἐφέρθη ἡ γυνὴ κ(αι) ἐκλείσθη <εἰς>
 ἐν κελλίον κ(αι) ἐπροσκάλεσαν τοὺς ἰατροὺς ἵνα ἐπισκεφθοῦν
 ἐνα[ν] ἀδελφὸν τοῦ μοναστηρίου ὄθεν ἤρχισαν τὰς ἐπισκέψεις

80 κ(αι) καθὼς προείπαμε[ν] ἐσημειώοντο κάθε γνώμη κάθε ἰα-
τροῦ ἰδιοχειρῶς. *Ἦλθε δὲ κ(αι) ὁ περιφρημος ἐφέρθη εἰς τὸ κελ-
λιον, ἔλαβεν τὸ χέρι κ(αι) μετ' ὄλλγον τὸ ἀφήνει ἐξαφνικῶς. Συλ-
λογίζεται ὄλλγον, δοκιμάζει δευτέρον, πάλιν ἐξάφνου τὸ παρα-
τεῖ, κ(αι) τρίτον κ(αι) τέταρτον χωρὶς νὰ προφέρῃ λέξιν. Στέ-
85 κεται ἀκίνητος, τοῦ λέγων τί γνώμην δίδει, ὁ δὲ λέγει «—Κα-
μίαν». «—Δυστὴ καμίαν, οὕτω πρέπει εἰπεῖς. Δὲν λέγω τί εἰπεῖς,
δὲν λέγω, μὰ χωρὶς ἄλλο θὰ εἰπῆς». Λέγει «—Ἄν εἰπῶ εἶναι
βλάβη μεγάλη». «—Ὅ,τι κ(αι) ἂν εἶναι θὰ εἰπῆς». Λέγει «—Ἐ-
πειδὴ μὲ βυίξτετε νὰ σᾶς εἰπῶ εἶναι γυνή, εἶναι ἔγγυος, εἶναι
90 ἐξ μηνῶν, εἶναι ἀρσενικό». «—Πρόσεχε τί λέγεις». «—Προσέχω».
φ. 9r «Δὲν γνωρίζεις τοὺς νόμους;» «—Γνωρίζω». «Ἐπιμένεις;». «—
Ἐπιμένω». «—Μαίνεσαι;». «—Δὲν μαίνομαι». «Σημείωσε λοι-
πὸν». Ὁ δὲ ἐσημείωσεν. Πέμπεται πρὸς τὸν βασιλέα. Ὁ βασι-
λεὺς ἀφ' οὗ ἀνάγνωσεν τὴν σημείωσιν προσποιεῖται τὸν ταραγμέ-
95 νον, ἔπειτα τοῦ λέγει «—Ἄν ἐπιμένης κ(αι) δὲν ἀληθέσθῃ εἶναι
ἡ ζωὴ σου διὰ τὸ λάθος σου». Ἐπαναλ(α)μβάνει «—Εἶναι γυ-
ναῖκα, εἶναι ἔγγυος, εἶναι ἐξ μηνῶν, εἶναι ἀρσενικόν». «—Θὰ
φυλακισθῆς ἕως νὰ γίνῃ ἐξέτασις, κ(αι) τέλος εἰς τοὺς λόγους
σου». «—Ἄς φυλακισθῶ». Τέλος ἐξετάσθη ὁ καιρὸς δταν ἐγέν-
100 νησεν κ(αι) ἦσαν ὅλα ἀλήθεια.

Πρὸς καλλιτέραν κατανόησιν τῶν ἀνωτέρω κειμένων ἀκολουθοῦν τὰ ἐξῆς σύντομα σχόλια: Ἡ περὶ σφυγμοῦ ἰατροσοφικὴ ἀντίληψις ἔλκει τὴν καταγωγὴν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος, ὡς μεῖγμα ἀπόψεων καὶ παρατηρήσεων τοῦ λαϊκοῦ καὶ τοῦ λεγομένου ἀνωτέρου πολιτισμοῦ, πολιτιστικῶν δηλονότι στρωμάτων συνυπαρχόντων μὲν, ἐχόντων ὅμως διαφοροὺς τὰς ἀρχὰς καὶ ἀνομοίας τὰς ἐξελκτικὰς πορείας¹.

Ἡ σημασία τῆς διὰ σφυγμοῦ προγνώσεως καὶ διαγνώσεως τῶν ἀσθενειῶν ἐξήρθη ἤδη ὑπὸ τοῦ Ἱπποκράτους², τοῦ Γαληνοῦ ἀκολου-

1. Γ. Μέγα, Πισαγωγὴ εἰς τὴν Λαογραφίαν, Ἀθήνα 1978³, σσ. 66-69. Στεφ. Ἡμέλλου, Σημειώσεις Ἑλληνικῆς Λαογραφίας. Ἱστορικά καὶ Μεθοδολογικὰ Θέματα 1, Ἀθήνα 1985, σσ. 78-79. Ἀλκ. Κυριακίδου-Νέστορος, Ἡ Θεωρία τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας. Κριτικὴ ἀνάλυσις, Ἀθήνα 1978, σσ. 17, 18, 25, 143, 163, 164, 177, 179, 180, 181, 183 (ἀνώτερος) καὶ 18, 184, 185 (ἀγροτικός) — 17, 143, 177, 179 (κατώτερος).

2. Ἱπποκράτους, «Ἀφορισμοὶ» 7. 21, «Περὶ τόπων τῶν κατὰ ἀνθρώπον» 3, «Περὶ ἀρθρῶν ἐμβολῆς» 40 (ἐκδ. H. K u o h l e w e i n, Λειπζιγ 1894, 1902). Ἀναλόγους παραπομπὰς εἰς ἐτέρους συγγραφεῖς τῆς ἀρχαιότητος βλ. H. Lid-

θοῦντος εἰς τὰ ἑλληνιστὶ¹ καὶ ἀραβιστὶ² διασωθέντα συγγράμματα αὐτοῦ. Εἰδικώτερον ὁ Γαληνὸς πολλάκις ἀναφέρει τὸ διὰ σφυγμοῦ σημεῖον³, ὃ δὲ πρωτοσπαθάριος καὶ ἀρχίατρος Θεόφιλος παραδίδει ὅτι *Συνέγραψε δὲ* (sc. ὁ Γαληνὸς) *καὶ ἄλλο μικρὸν σφυγμικάριον πρὸς Τεύθραν τὸν ἱατρὸν*⁴. Παρομοίαν παράδοσιν ἀκολουθοῦν ὡσαύτως ὁ Ἀρεταῖος⁵, ὁ Ρούφος ὁ Ἐφέσιος⁶, ὁ Στέφανος ὁ φιλόσοφος⁷ καὶ ὁ Λέων ὁ ἱατρός⁸.

doll - H. S o o l t - H. J o n e s - R. M e K e n z i e, A Greek-English Lexicon 2, Oxford 1940⁹, σ. 1742.

1. Γαληνοῦ, «Περὶ τῶν Ἱπποκράτους καὶ Πλάτωνος Δογμάτων», 362.₁₂, 10.₂₁, 406.₂₄, 416.₂₇, 422.₂₈, 528.₃₀, 580.₃₁ (ἔκδ. P. h. d e L a c y 1, Berlin 1978, 2, Berlin 1980, 3, Berlin 1984. CMG [=Corpus Medicorum Graecorum] V4, 1, 2), «Περὶ τοῦ προγνώσκειν» 76.₂₆, 102._{18, 22, 24}, 104.₂₁, 108._{22, 28}, 110.₃₁, 138.₂₈ (ἔκδ. V. N u t t o n, Berlin 1979. CMG V8, 1). Ἠρβλ. F. r. P f a f f - K. D o i c h g r ä b e r - F. r. K u d l i e n, Galens Kommentare zu den Epidemien des Hippokrates, Berlin 1960 (CMG V 10, 2, 4), σ. 116.4.

2. Γαληνοῦ, «On examinations by which the best Physicians are recognized» 81._{13, 4}, 87._{8, 20}, 133._{29, 9} (ἔκδ. A. l. b. I s k a n d a r, Berlin 1988. CMG Suppl. Orientale IV), «De causis contentivis» 138._{25, 30}, 139.₃₁ (ἔκδ. K. K a l b f l o i s c h, Berlin 1969. CMG Suppl. Orientale II), «In Hippocratis de officina Medici Commentariorum» 916.₁₉, 820.₁, 922.₂ (ἔκδ. M. a. l. c. L. y o n s, Berlin 1963. CMG Suppl. Orientale I). Περὶ τῆς σχέσεως ἑλληνικῆς καὶ ἀραβικῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης βλ. D e L a c y O' L e a r y, How Greek Science passed to the Arabs, London 1948, σσ. 34-35, καὶ G. H a r i g, Von den arabischen Quellen des Symeon Seth, Medizinhist. Journal 2, 1967, σσ. 248-268.

3. Γαληνοῦ, «Σχόλια εἰς τὰ ἐπιδημικά τοῦ Ἱπποκράτους» B 21, 15. 121, 10.158, 10. 277, 19. πρβλ. C32, 15: σφυγμοῦ μέγους δηλωτικὸς (ἔκδ. E. r. n. W o n k e n b a c h - K o n r. S c h u b r i n g, Berlin 1955. CMG V 10._{12, 31}). Παρομοία τάσις διαπιστοῦται καὶ εἰς ἑτέρους ἀρχαίους συγγραφεῖς βλ. F. S t o c k e r i, The Fragments of Praxagoras of Cos and his School, Leiden 1958, σσ. 19-36, καὶ J. P r e c o p e, Iatrophilosophers of the Hellenic States, London - Melbourne - Toronto - Capetown (s.a.), σσ. 84, 114, 117.

4. Θεοφίλου Πρωτοσπαθαρίου καὶ Ἀρχιάτρου, «Περὶ σφυγμῶν» 9 (ἔκδ. F. Z. E r m e r i n s, Anecdota Medica Graeca, Leiden 1840 (ἀνατ. Amsterdam 1963). Περὶ τοῦ σφυγμοῦ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἱατρικὴν βλ. E. D. P h i l l i p s, Greek Medicine, London 1973, σσ. 43, 55, 57, 138, 143-144, 152, 171.

5. Ἀρεταίου, «Περὶ αἰτίων καὶ σημείων δξέων παθῶν» 29.₁₀, 127.₂₇, 136.₇ (ἔκδ. C. H u d e, Berlin 1958. CMG II).

6. Ρούφου Ἐφεσίου, «Περὶ τῶν ἐν νεφροῖς καὶ κύστει παθῶν» 144.₉, (ἔκδ. A. l. S i d e r a s, Berlin 1977. CMG III.4).

7. Στεφάνου φιλοσόφου, «Σχόλια εἰς τὸ προγνωστικὸν τοῦ Ἱπποκράτους» 106.₄, 124._{5, 7} (μέγας σφυγμός), 9. (ἔκδ. J. M. D u f f y, Berlin 1983. CMG XI. 1, 2).

8. Λέοντος ἱατροῦ, «Σύνοψις εἰς τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων» 20.₂₃ (κίνησις).

Ἐρειδομένη ἐπὶ τοιούτων βάσεων, λαϊκῶν τε καὶ λογίων, ἡ διὰ τοῦ σφυγμοῦ ἰατρικὴ μέθοδος, νοουμένη κυρίως ὡς προγνωστικὴ καὶ διαγνωστικὴ πρακτικὴ¹, ἤσκησε ἀξίας λόγου ἐπιδράσεις καὶ ἐπὶ τὴν Βυζαντινὴν ἰατρικὴν. Τὴν λέξιν σφυγμὴ, ἡ, δηλοῦσαν τὸν σφυγμόν, μνημονεύει ἤδη ὁ Ἐφραίμ ὁ Σύρος². Κατὰ τὴν ὑστέραν βυζαντινὴν περίοδον, ὡς ἀπέδειξαν διὰ σχετικῶν μελετῶν ὁ J. Bloch³ καὶ ὁ H. Hunger⁴, ἡ ἰατρικὴ στρέφει τὰς προσκαθείας τῆς εἰς τὴν διὰ φαρμάκων θεραπείαν τῶν ἀσθενῶν, τῆς χειρουργικῆς τέχνης σχεδὸν παντελῶς ἐγκαταλειπομένης. Σημειοῦται, κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν, ἀξιοσημείωτος ἀνάπτυξις τῆς τε διαγνωστικῆς καὶ τῆς προγνώσεως⁵ διὰ τῆς χρησιμοποίησεως δύο κυρίως μεθόδων, ἥτοι τῆς ἐξετάσεως τοῦ σφυγμοῦ καὶ τῆς παρατηρήσεως τῶν οὖρων⁶. Τοιοῦτοτρόπως κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, καὶ δὴ τοὺς ὑστέρους, ἀνεπτύχθη ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ ἀντίληψις περὶ τοῦ σφυγμοῦ ὡς ἐκφράσεως ὕγιους ἢ νοσηρᾶς καταστάσεως τοῦ ἀνθρωπίνου ὄργανισμοῦ, ὥστε νὰ παγιωθῇ εἰς πρακτικὴν,

48-23 (ἔκδ. R. Ronehan, Berlin 1969, CMG X. 4). Περὶ τοῦ Λέοντος βλ. A. Kouzes, 'The written tradition of the works of Leo the Iatrosophist, Πρακτικά Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 19, 1944, σσ. 170-177.

1. E. M. Field Horino, An Epitome of Ancient Pulselore, Bull. Hist. Med. 10, 1941, σ. 209 κέξ.

2. Ἐκδ. J. S. Assemani, Rome 1732-1746, 2.365 F. Πρβλ. G. W. H. Lampo, A Patristic Greek Lexicon 5, Oxford 1968, σ. 1357.

3. J. Bloch, Griechische Aerzte des dritten und vierten (nachchristlichen) Jahrhunderts. Byzantinische Medizin, Handbuch der Medizin 4, Jena 1902, σσ. 481-491 καὶ 492-568.

4. H. Hunger, Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner 2, München 1978, σσ. 285-320 ἐπίσης Γ. Κ. Πουρναροπούλου, Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Ἰατρικῆς, Ἀθῆναι 1942, σσ. 61 κέξ.

5. Βλ. Ἀ γ λ. Μπίμπη - Παπασπυροπούλου, Ἀνέκδοτοι κώδικες ἰατροσοφικοῦ περιεχομένου στὸν Βορειοελλαδικὸν χῶρον, Πρακτικά Ε' Συμποσίου Λαογραφίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ χώρου, Θεσσαλονίκη 1982, σ. 161. Ἀνθρωπολογικὴν ἐξέτασιν τῆς λαϊκῆς ἰατρικῆς βλ. παρὰ Fr. Loux, Traditions et Soins d'aujourd'hui, Paris 1983.

6. Fr. Kudlien, Empirie und Theorie in der Harnlehre des Johannes Actuarius, Clio Medica 8 : 1, 1973, σσ. 19-30. Πλουσιαν ἐπὶ τοῦ θέματος βιβλιογραφίαν βλ. K. Dimitriadis, Byzantinische Uroskopie, Bonn 1971. Αἱ μέθοδοι αὗται συνδέονται στενῶς πρὸς τὴν διαιτητικὴν πρβλ. Fr. Kudlien, Probleme um Diokles von Karystos, Südhoff's Archiv 47, 1963, σσ. 456 κέξ. Ἐπίσης βλ. Ἀ γ λ. Μπίμπη - Παπασπυροπούλου, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 164, σημ. 7, 166, σημ. 10, 11.

μέ εὐρυτάτην διάδοσιν καὶ χρῆσιν εἰς τὸν ἰατρικὸν κόσμον τῆς ἐποχῆς ¹.

Κατὰ τοὺς μεταβυζαντινοὺς καὶ νεώτερους χρόνους αἱ τοιαῦται ἀντιλήψεις πλουτίζονται, προσαρμόζονται καὶ διατυπώνονται ἐκ νέου εἰς τοὺς λεγομένους ἰατροσοφικὰς χειρογράφους κώδικας, μέχρι τοῦδε ἀνεκδότους ² ἢ μερικῶς μόνον ἐκδεδομένους ³. Πρόκειται συνήθως περὶ κειμένων ἐρμηνευόντων τὰς ἰδιορρυθμίας τοῦ σφυγμοῦ ἀσθενοῦς καὶ ἀποβλεπόντων εἰς τὴν διευκόλυνσιν τῆς συναγωγῆς διαγνωστικῶν συμπερασμάτων ἐκ μέρους τοῦ ἰατροῦ, ἀλλὰ καὶ περὶ κειμένων θεωρητικῶν, οὕτως εἰπεῖν, περιεχομένου, τὰ ὑποῖα παραθέτουν τὰς ἰατρικὰς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς περὶ τῆς κινήσεως τοῦ αἵματος, ἐντὸς τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος καὶ τῆς δημιουργίας τοῦ σφυγμοῦ. Ἰνύστε δὲ παρατίθενται καὶ κείμενα συνδέοντα τοὺς ὑποτιθεμένους χημικὰς τοῦ ἀνθρωπίνου ὀργανισμοῦ (αἷμα, φλέγμα, ξανθὴ καὶ μαύρη χυλῆ) πρὸς τὰ γνωρίσματα τῆς ἐντάσεως, τῆς ταχύτητος καὶ τῆς ποιότητος τοῦ σφυγμοῦ ⁴.

Αἱ ἀνωτέρω παρατιθέμεναι ἰατρικαὶ ἀντιλήψεις ἔτυχον εὐρυτάτης ἀποδοχῆς καὶ διαδόσεως εἰς τὰ λαϊκώτερα στρώματα τοῦ πληθυσμοῦ. Αἱ λαϊκὰ ἐκφράσεις ἦσαν τὸ σηηημί ταν, ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς κατανοήσεως κρυφίας ἐπιθυμίας τινὸς καὶ τῆς καταλλήλου ἐκμεταλλεύσεως αὐ-

1. Ἄ γ λ. Μ π ἰ μ π η - Η α π α σ π υ ρ ο π ο ὄ λ ο υ, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 167.

2. Κατάλογον ἀνεκδότων κωδικῶν παρρησιῶν περιεχομένου βλ. παρὰ Μ ι κ. Π α ἰ δ ο ὄ σ η, Τὸ αἷμα στὶς δεισιδαίμονες συνήθειες καὶ τὴν δημόδιον ἰατρικὴν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, Λαογραφία 29, 1974, σσ. 249-250.

3. É m. Logrand, Bibliothèque Oresque Vulgaire 2, Paris 1881, σσ. IX κέξ. E. J o a n s o l m e, Sur un aide-mémoire de thérapéutique byzantine contenu dans un manuscrit de la Bibliothèque National de Paris, Mélanges Ch. Diehl 1, Paris 1930, σσ. 147-170. P h. A r g e n t i s - Π. R o s e, The Folk-lore of Chios, Cambridge 1949, σ. 389. Δ. Β. Ο ἰ κ ο ν ο μ ἰ δ ο υ, Ἐξορισμοὶ καὶ Ἰατροσοφία ἐξ ἠπειρωτικοῦ χειρογράφου, Ἐπετηρὶς Λαογραφικοῦ Ἀρχείου 7, 1953, σσ. 14-40. Β. Σ κ ο υ β α ρ ᾶ, Μαγικὰ καὶ ἰατροσοφικὰ ἐρασιματὰ ἐκ Θεσσαλικοῦ κώδικος, Ἐπετηρὶς Κέντρου Ἑρεῦνης Ἑλληνικῆς Λαογραφίας 18-19, 1967, σσ. 71-115. Μελέτη περὶ τῆς λαϊκῆς θεραπευτικῆς ἔχει ἐπίσης συντεθῆ, στηριζομένη εἰς ἐπιτοπίαν ἔρουναν, ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς κοινωνικῆς ἀνθρωπολογίας βλ. R.-E. B l u m, Health and Healing in Rural Greece. A Study of three Communities, Stanford University Press 1965. Τ ὶ ν α ὗ τ ὶ ν, The Dangerous Hour. The Lore and Culture of Crisis and Mystery in Rural Greece, London 1970· πρβλ. B. V i t r a c, Médecine et Philosophie au temps d'Hippocrate, Presses Universitaires de Vincennes 1989, σσ. 75-72, 79.

4. Ἄ γ λ. Μ π ἰ μ π η - Η α π α σ π υ ρ ο π ο ὄ λ ο υ, ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 165-166,

τῆς ¹, ἣ ἐπῆρε τὸ σφυγμὸν του δηλονότι τὸν κατέλαβε ἐξαπίνης, τοῦ πῆρε τὸν ἄερα ², ἐπιμαρτυροῦν περὶ τῆς διαδόσεως καὶ ἀπηχίσεως τῶν περὶ σφυγμῶν ἀντιλήψεων, ὡς καὶ τῆς ἀντιστοίχου διαγνωστικῆς καὶ προγνωστικῆς μεθόδου. Ἀλλώστε ἡ προσπάθεια τῆς ἐκλαϊκείσεως τῶν βασικῶν ἀντιλήψεων καὶ τῶν κατευθυντηρίων γραμμῶν τῆς ἱατρικῆς τέχνης ἀπετέλεσε μέριμναν καὶ τῶν βυζαντινῶν ἱατρῶν, ἐπετεύχθη δὲ ἐν πολλοῖς, κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ³, διὰ τῆς χειρογράφου διάδοσεως, εἰς τὴν ὅποιαν ἐντάσσονται καὶ τὰ εἰς τὴν παρούσαν μελέτην δημοσιευόμενα καὶ ἐξεταζόμενα κείμενα ἐκ τῶν χειρογράφων κωδίκων 63 (161) τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν καὶ 35 τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Σάμου.

Ἐἰς τὰ δύο κείμενα τοῦ χειρογράφου κώδικος 35 τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Σάμου διαπιστοῦται σαφῆς ἐπιρροή ἐκ τῆς παραμυθιακῆς παραδόσεως. Διατηρεῖται βεβαίως ἡ ἀντιληψις περὶ τῶν ἐξαιρετικῶν διαγνωστικῶν δυνατοτήτων, τῶν παρεχομένων εἰς τὸν ἱατρὸν διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς μεθόδου τοῦ σφυγμοῦ, τὸ σύνολον ὅμως τῆς ἀφηγήσεως λαμβάνει χαρακτῆρα παραμυθιακόν, δεχόμενον μικρὰς θεματολογικὰς, ἀμέσους ἢ ἐμμέσους, ἐπιδράσεις ἐκ τῆς ἱατροσοφικῆς παραδόσεως, ὡς διαπιστοῦται διὰ τῆς συγκρίσεως πρὸς συναφῆ κείμενα ⁴. Αἱ ἐπιδράσεις αὗται ἀποδεικνύονται σχετικῶς περὶωρισμέναι εἰς τὸ πρῶτον (φφ. 5^v-7^r) καὶ πολυπληθέστεραι εἰς τὸ δεύτερον (φφ. 7^v-9^r) κείμενον.

1. Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν Βίος καὶ Πολιτισμὸς 5. Παράρτημα: Ἡ Νέα Ἑλληνικὴ Γλῶσσα καὶ τὰ Βυζαντινὰ καὶ Μεταβυζαντινὰ Ἴδιωμα, ἐν Ἀθήναις 1952, σ. 73.

2. Χρ. Παπαχριστοδούλου, Λεξικὸ τῶν Ροδίτικων Ἰδιωμάτων, Ἀθήνα 1986, σ. 605.

3. Ἀγλ. Μπίμπη - Παπασπυροπούλου, ἐθ' ἄνωτ., σσ. 166, 167-168.

4. Ἰδέονα περὶ τῆς ἱατροσοφικῆς παραδόσεως βλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Ὁδηγία πρὸς Συλλογὴν Λαογραφικῆς ὕλης, Ἐπετηρὶς Λαογραφικοῦ Ἀρχείου 13-14, 1960-61, σσ. 129-130. Ἀγλ. Μπίμπη - Παπασπυροπούλου, Δοξασίες τοῦ λαοῦ τῆς Ἀχαΐας σχετικὲς μετὰ τὴν γέννηση, Πρακτικὰ Β' Διεθνοῦς Συνεδρίου Ἡελοποννησιακῶν Σπουδῶν 3, ἐν Ἀθήναις 1981-82, σσ. 380-386. Κ. Χρυσάνθους, Ἀπὸ τὴν Ἱστορία τῆς Κυπριακῆς Ἱατρικῆς, Λευκωσία 1988. Τοῦ αὐτοῦ, Δημόδους ἱατρικὴ τῆς Κύπρου. Σύμμεικτα, Λευκωσία 1988. Συστηματικὴν μελέτην δημόδους ἱατρικῆς συγκεκριμένης περιοχῆς βλ. Ἀγλ. Μπίμπη - Παπασπυροπούλου, Παραδοσιακὴ ἱατρικὴ στὴν Ἡελοπόννησο, Ἀθήνα 1985 μετὰ βιβλιοκρισίας ὑπὸ Γ. Αἰκατερινίδου, Λαογραφία 34, 1985-86, σσ. 257-259. Ἠββλ. σχετικῶς St. Imollos, Griechische Volksmedizin, Hessische Blätter für Volks- und Kulturforschung 19, 1986, σσ. 111-116.

Παρόμοια, πρὸς τὰ ἀπαρτίζοντα τὰς δύο ἐξεταζόμενας παραμυθιακὰς διηγήσεις¹, στοιχεῖα εὐρίσκονται εἰς εὐρωπαϊκὰς καὶ ἀσιατικὰς δημῶδεις παραδόσεις, ὡς ἀντίστοιχα ἢ παράλληλα αὐτῶν. Παραμυθιακὸν εἶναι τὸ θέμα τοῦ βασιλέως τοῦ ὑποβάλλοντος ἐρωτήματα εἰς τὸν ὑποτελῆ αὐτοῦ ἱατρόν, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐξακριβώσεως τῶν ἱατρικῶν γνώσεων καὶ δεξιότητων του² (StTh J 171.2)³, ὡς καὶ τὸ θέμα τῆς μεταμφιέσεως ἀνδρός, τοῦ ἱατροῦ ἐν προκειμένῳ, εἰς γυναῖκα ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου⁴ (ΛαTh 514** καὶ ΛαTh 881*)⁵, ἀντιστοιχοῦν μερικῶς πρὸς τὴν μεταμφίεσιν γυναικὸς εἰς ἄνδρα, καὶ δὴ μοναχόν, κατὰ τὸ δεῦτερον ἐνταῦθα ἐξεταζόμενον κείμενον (χφ. 35, φφ. 7^v-9^r).

Σαφέστεραι ἡμῶς παρουσιάζονται αἱ ἀντιστοιχίαι πρὸς τὰς δημῶδεις παραδόσεις περὶ τῆς ἀκριβοῦς διαγνώσεως ἐνὸς περιφήμου ἱατροῦ μέσῳ τοῦ σφυγμοῦ (StTh F 956.1)⁶ καὶ περὶ τῆς ἀνιχνεύσεως τῶν κρυφίων ἐρωτικῶν αἰσθημάτων νέας, ἐκ τῆς ἐπιταχύνσεως τοῦ σφυγμοῦ αὐτῆς ἐν ὕψει τοῦ ἐρωμένου προσώπου (StTh J 1142.2)⁷. Πρόκειται συνεπῶς περὶ παραμυθιακῶν διηγήσεων, αἱ ὅποια ἀναπτύσσουν γνωστὰ θέματα δημοιδῶν παραδόσεων, μὲ σαφεῖς, καίτοι ἐμμέτους, ἐπιδράσεις ἐκ τῆς ἱατροσοφικῆς παραδόσεως τῶν περὶ σφυγμῶν (ἢ σφυμολογικῶν) κειμένων.

¹ Ἀθῆναι, Δεκέμβριος 1991

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Γ. ΒΑΡΒΟΥΝΗΣ

1. Ὁ ἔρος παρωμοῖα δυνατόν ἐπίσης νὰ χρησιμοποιηθῆ καὶ διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν τῶν δύο κειμένων τοῦ χφ. 35 τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Σάμου.

2. J. P a n l i, Schimpf und Ernst 2, Berlin 1924, ἀρ. 107 (ἐκδ. J. B o l l u).

3. S t. T h o m p s o n, Motif Index of Folk Literature 4, Bloomington 1934, σσ. 24-25 (ἡ μελέτη συντομογραφεῖται διὰ τοῦ StTh).

4. T. G r a h e. The Exempla of Jacques de Vitry, London 1890, σ. 231, ἀρ. 237. J. H e r b e r t, Catalogue of Romances in the Department of Manuscripts in the British Museum 3, London 1910, σ. 319. A u. E s p i n o s a, Cuentos populares españoles 3, Madrid 1946-47³, ἀρ. 146. H. I k e d a, Type and Motif-Index of Japanese Folktales, Michigan 1955. J. A m a d o s, Folklore de Catalunya: Rondallística, Barcelona 1950, ἀρ. 405, μετὰ σχολίων ὑπὸ W. A n d e r s o n, Archiv für Volkskunde 50, 1954, σσ. 57 κέξ.

5. A n t. A a r n o - S t. T h o m p s o n, The Types of the Folklore, Helsinki 1964², σ. 299· πρβλ. τοὺς τύπους 425 K, 434, 884 A (ἡ μελέτη συντομογραφεῖται διὰ τοῦ ΛαTh)

6. StTh 3, Bloomington 1934, σ. 189· πρβλ. V. C h a u x i n, Bibliographie des Ouvrages arabes 5, Idège 1892-1922, σ. 136, ἀρ. 84.

7. StTh 4, Bloomington 1934, σ. 78· πρβλ. H. O e s t e r l i n g, Gesta Romanorum, Berlin 1872, ἀρ. 40. J. H e r b e r t, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 268.